

De la *res cogitans* la mintea extinsă

Relația cognitivă dintre
stările minții și experiență

Prefață de Ioan BIRIȘ

INSTITUTUL EUROPEAN
2018

Cuprins

Prefață / 7

Introducere / 11

Capitolul I

Etape precognitive în problema minții și stărilor mentale / 19

1.1. Dualismul cartezian / 19

1.2. Minte și continuum la William James / 27

1.3. Behaviorismul filosofic și psihologic / 34

Capitolul II

Direcții de analiză a mentalului în cognitivism / 47

2.1. Localizarea mentalului / 47

2.2. Stările mentale ca funcții și relații / 59

2.3. Posesia mentală a conceptelor / 67

2.4. Cunoaștere și experiență mentală intersubiectivă / 75

Capitolul III

Fundamentele științifice ale cogniției / 81

3.1. Necesitatea interdisciplinarității. Argument / 81

3.2. Simularea stărilor mentale / 82

3.3. Stările cerebrale ca stări mentale / 88

3.4. Experiență mentală și procese psihice elementare / 93

Capitolul IV

Revoluția cognitivă și problema experienței / 99

4.1. Specificul paradigmei cognitiviste / 99

4.1.1. *Reorientarea asupra mentalului* / 99

4.1.2. *Obiectivarea experienței mentale* / 113

4.2. *Experiența mentală subiectivă* / 123

4.2.1. *Componenta perspectivală* / 124

4.2.2. *Calitățile sensibile ale experienței mentale* / 132

4.2.3. *Emoție și cogniție* / 140

Capitolul V

Experiment versus experiență la nivel mental / 149

5.1. *Clarificări conceptuale* / 149

5.2. *Experiența mentală ca relație cognitivă biunivocă
subiect-obiect* / 153

5.3. *Posibilități de cercetare a mentalului* / 161

Capitolul VI

Problema percepției și implicațiile ei cognitive / 164

6.1. *Caracterul fenomenal al experienței perceptive* / 165

6.2. *Instanțierea experiențial perceptive* / 178

6.3. *Procesarea cognitivă a informațiilor perceptive vizuale* / 198

Capitolul VII

**Experimentele mentale ca metode perceptiv-imaginative
de cercetare** / 204

7.1. *Experimentarea mentală: între percepție și imaginație* / 204

7.2. *Experimente naturale și experimente mentale* / 209

7.3. *Implementarea cognitivă a experimentelor mentale* / 223

Concluzii

 / 231

Bibliografie

 / 249

Capitolul I

Etape precognitive în problema minții și stărilor mentale

În această primă parte avem în vedere încadrarea temei de cercetare în problema raportului minte-corp din cartezianism, apoi în concepția lui W. James, pentru ca mai târziu să vedem contribuțiile behaviorismului în acest sens. Dorim să evidențiem, pornind de la anumite cercetări și teorii semnificative, faptul că relația dintre stările minții și experiență a fost o temă importantă, iar rădăcinile unei abordări cognitive a ei se găsesc începând de la Descartes.

1.1. Dualismul cartezian

Influența lui R. Descartes în domeniul filosofiei minții este un fapt evident, astfel majoritatea curentelor care au luat amploare ulterior în acest domeniu și-au propus să analizeze și să ofere o explicație, de cele mai multe ori critică, și uneia dintre problemele centrale ale filosofiei carteziene: raportul dintre minte și corp. Ne propunem în cele ce urmează o scurtă incursiune în concepția carteziană asupra minții și stărilor mentale în

care se face diferența între minte și corp ca entități diferite, cu scopul de a releva importanța acesteia în analiza minții care a urmat și a găsi reliefate premisele unor dezvoltări centrale pe această temă în filosofia minții și științele cognitive în general, care au elaborat în perioada contemporană explicații cuprinzătoare. Altfel spus, Descartes a dat startul analizei minții, iar concepțiile din prima jumătate a secolului XX mai ales și până în zilele noastre, au adus contribuții semnificative în acest sens.

Dualismul cartezian propune separația substanțialistă dintre spirit și corp, iar metoda folosită în acest scop este introspecția. Explicația mecanicistă în sens strict asupra corpului este completată de o nouă metodă de analiză a stărilor mentale de către Descartes, în scopul cunoașterii naturii spiritului. Așadar, demersul este unul epistemologic. Pe baza acestei metode, propozițiile de tipul „Eu sunt” sau „Eu exist” au valoarea de a fi necesar adevărate. Acest conținut mental este rezultatul conceperii transparente în mod clar și distinct a implicației existenței de către gândire:

Și deoarece observasem că în aceste cuvinte eu gândesc, deci exist nu se află nimic evident care să mă facă sigur de adevărul lor, în afară de faptul că vedeam foarte clar, că e imposibil să cugete cineva dacă nu există, am crezut că-mi pot asuma, ca o regulă generală, că tot ceea ce concepeam foarte clar și distinct era adevărat și că ar mai fi totuși o singură *dificultate în a stabili corect ce este ceea ce știm distinct*.¹

Desigur, este important să avem în vedere faptul că în cadrul concepției carteziene, conceptele de „minte” și „spirit” se întrepătrund și dau seamă de natura esențială intrinsec umană, aceea de a fi o substanță cugetătoare. Din perspectiva substanței

1 René Descartes, *Expunere despre metodă*, traducere în limba română de Dan Negrescu, Editura Paideia, București, 1995, p. 44.

cugetătoare, se ajunge prin introspecție la o punere în paranteză în scop metodologic a substanței corporale întinse. În acest fel, Descartes descoperă un conținut mental semantic pe care îl utilizează în demersul cunoașterii, al adevărului despre esența umană și, la nivel general metafizic, al existenței lui Dumnezeu.

În *Meditații*², însă, analiza minții în raport cu trupul este mai clară. Abordarea lui Descartes este introspectivă și internalistă în sens tare, deoarece face apel la stările sale mentale și descoperirea conținuturilor minții, de această dată și prin inventarierea percepțiilor despre corp în același timp. Calea analizei raportului dintre minte și corp este deschisă:

Mai degrabă voi lua aminte ce anume se ivea, de la sine și firesc, în mintea mea, ori de câte ori cercetam, mai înainte, ce sunt. Mi se ivea, în primul rând, gândul că am o față, mâini, brațe și această întregă alcătuire de membre, care se observă chiar la un trup neînsuflit și pe care o numeam corp. Mi se ivea, în al doilea rând, gândul că mă hrănesc, că umblu, că simt și cuget: acțiuni pe care, de fapt, le raportam la suflet.³

Percepțiile propriului corp au loc la nivelul intelectului, însă acestea nu reprezintă o cunoaștere suficientă, deoarece sunt sub facultatea imaginației, analiza minții în această manieră reclamând un nivel mai profund. Altfel spus, aceste percepții pot fi imagini false, închipuite. Ceea ce numește Descartes *simțiri* ale corpului, cum ar fi durerea sau foamea, sunt stări mentale care indică interacțiunea dintre minte și corp. Relația corp-minte e una strânsă, unul dintre indiciile acesteia fiind faptul că aceste stări mentale produc senzații specifice, iar o percepție strict

---

² René Descartes, *Meditationes de prima philosophia*, București, 1937 (în special *Meditația* a II-a și a VI-a).

³ *Ibidem*, p. 19.

mentală a lor ar presupune lipsa disconfortului, ceea ce nu se întâmplă în realitate. În cadrul relației minte-corp nu suntem precum corăbierul pe corabie, ci în strânsă legătură și interacțiune dinamică până la confundare, dar în anumite limite. Deși existența stărilor mentale este prefigurată astfel, percepute prin intelect, ele sunt cunoscute, înțelese cu mintea apoi, care este o percepție de nivel superior, a spiritului.

Pe aceste temeuri credem că putem înțelege în cadrul dualismului cartezian și un subraport de determinare dintre stările mentale și minte în ansamblu, în care intelectul are un rol mediator. Percepția stărilor mentale prin intelect și înțelese cu mintea este una veritabilă, deci percepția formată astfel nu este imaginație, „ci o inspecție a minții singure, inspecție ce poate fi desăvârșită și confuză, cum era la început, sau una clară și distinctă.”⁴

Așa cum am precizat, metoda de analiză a lui Descartes privind propriile sale stări mentale este introspecția. Dacă prin examinarea conținutului său mental, el ajunge la concluzia că prin intermediul minții cuprindem existența, mai apoi trece la ideea că tot mintea și existența specifică fac posibilă și cunoașterea altora ca ființe umane, adică înzestrate cu minte. Următorul pasaj din *Meditații* este ilustrativ în acest sens:

dacă însă n-aș fi privit până acum pe fereastră oameni trecând pe uliță, oameni despre care, nu mai puțin din obișnuință despre ceară, spun că-i văd. Ce văd însă în afară de pălării și straie, sub care s-ar putea ascunde niște paiate automate? Dar hotărâsc că sunt oameni. Iar astfel, aceea ce socoteam că văd cu ochii, înțeleg cu facultatea judecății, ce se află în spiritul meu.⁵

⁴ *Ibidem*, p. 23.

⁵ *Ibidem*, p. 24.

Simpla percepție vizuală a celorlalți este înșelătoare, deoarece nu ne relevă decât niște corpuri care funcționează în mod mecanicist. Prin integrarea și înțelegerea acestei simple percepții vizuale a altor semeni la nivelul minții, ajungem la o cunoaștere a lor ca oameni. Decurge evident că, dacă ceilalți sunt oameni, există ca ființe umane, atunci ei sunt și ființe cugetătoare și sunt capabili de aceeași înțelegere precum noi prin faptul că gândesc, au minte, experiența propriilor stări mentale. Observăm aici deja o prefigurare a problemei *minții alora*, a modului în care putem ști sau nu dacă și ceilalți au minte și cum aflăm acest lucru. Paiatele automate ale lui Descartes sunt precum zombii de care amintește D. Chalmers.

Relația minte-corp sau, la nivel mai general superior, relația spirit-corp, este unul dintre punctele nodale centrale ale filosofiei carteziene asupra minții, iar vulnerabilitatea descrierii acestei relații a fost considerată drept o insuficientă explicare a interacțiunii minte-corp sau spirit-corp. Avem însă numit locul în care spiritul interacționează cu partea materială corporală, deoarece „spiritul nu este înrâurit nemijlocit din toate părțile corpului, ci doar de creier, sau poate chiar de o singură parte mică a acestuia.”⁶

În *Expunere despre metodă* diferența dintre o ființă însuflețită cum e omul și alta, bine alcătuită din punct de vedere al organizării fizice, așa cum e animalul de exemplu, sau o mașinărie neînsuflețită construită de mâna omului, este bine delimitată. Spre deosebire de ființele umane, aceste alcătuirii mecanice, însuflețite sau nu, nu se orientează în acțiune pe baza rațiunii, ci prin modul în care sunt structurate organele lor,

⁶ *Ibidem*, p. 64.

materiile prime din care sunt formate, mai mult „nu pot avea niciodată darul vorbirii sau al acelor semne pe care le folosim noi spre a dezvălui altora gândurile noastre”⁷. Așadar, Descartes se pronunță cu mult timp înainte de proiectul mașinii Turing, asupra faptului că un motor semantic funcționează conform alcătuirii componentelor sale, nu pe baza faptului că ar avea conștiință. Acțiunea și determinarea conform naturii structurale a componentelor materiale este caracteristică și animalelor care, deși sunt însuflețite nu sunt raționale, deci nu au minte.

Relația dintre suflet și corp a fost una dintre preocupările pe care Descartes a accentuat-o foarte mult, făcând din ea un fel de marcă a filosofiei sale. Corpul, fiind dinamic prin natura sa, acționează și influențează sufletul, iar „ceea ce în suflet este o pasiune, în trup este, de obicei, o acțiune”⁸. Mai amintim că gândurile sunt sufletești, iar acțiunile sunt corporale și se raportează la obiecte, „și nu mișcările produse în ochi, ci acelea produse în creier sunt cele ce reprezintă sufletului aceste obiecte”⁹. „Neurologia” carteziană avansează ipoteza că acțiunile, mișcările corporale, sunt determinate de nervii care conțin impulsuri animale și care își au sursa în creier. Mai departe, percepțiile vizuale corporale sunt particularități ale fiziologiei ochiului și creierului, dar numai cu sufletul putem înțelege rezultatele, adică forma finită a reprezentărilor mentale a obiectelor percepute astfel. Raportarea la obiectele exterioare pe care le percepem ca mișcări prin simțuri și mișcări la nivel cerebral transmise prin intermediul nervilor, face posibilă modalitatea în care sufletul nu este în

⁷ *Op. cit.*, p. 67.

⁸ René Descartes, *Despre pasiunile sufletului*, traducere în limba română de Andreea Năstase, Editura Antet, Filipeștii de Târg, 2013, p. 4.

⁹ *Ibidem*, p. 11.

relație doar cu un trup particular, ci și cu lumea fizică obiectivă. Cât privește relația suflet-corp, chiar dacă primul este unit cu al doilea în întreg, în creier, mai exact în glanda pineală, sufletul își exercită funcțiile cu precădere, deoarece toate celelalte părți ale creierului, susține Descartes, sunt duble după forma organelor senzoriale care produc efecte asupra lor, iar „aceste imagini sau alte impresii se reunesc în această glandă prin mijlocirea impulsurilor care umplu cavitățile creierului”¹⁰. Așadar, sufletul are o parte senzorială de nivel de bază prin care este legat de corp, și o parte superioară, rațională. Corpul acționează asupra glandei pineale prin impulsuri, iar sufletul prin facultatea voinței, ambele entități substanțiale diferite întâlnindu-se în acest loc central din creier. Nu vom insista asupra acestor considerații neurologice privind valabilitatea lor științifică azi, însă ele sunt importante pentru ilustrarea conexiunii și interacțiunii suflet-corp, minte-corp în același timp, ca una dintre temele fundamentale ale filosofiei carteziene. Departe de a fi suficient explicată această interacțiune dintre o substanță gânditoare nonspațială și una gânditoare spațială, ea rămâne încă și azi o problemă a relației minte-corp, mai ales dacă mintea este investită cu atributele de materialitate și interioritate. Cum rămâne însă cu stările mentale? Pot fi ele considerate ca purtând amprenta materiei sau mai degrabă sunt nonmateriale? Sau sunt mixte? Răspunsul evident, în urma considerațiilor de mai sus, este că stările mentale sunt nonmateriale. J. Heil rezumă acest răspuns astfel:

Stările mentale, apoi, spre deosebire de stările materiale, par să fie nonspațial distincte. Aceasta este concluzia lui Descartes la orice nivel. O a doua diferență importantă între mental și material este calitativă. Gândește-te la calitățile experienței

¹⁰ *Ibidem*, p. 21.

durerii în degetul tău mare. Vei găsi aceste calități dificil de descris, dar acea nevoie nu afectează conștientizarea lor. Acum întreabă-te dacă ai putea să te aștepți să întâlnești aceste calități într-un obiect material. Un exponent al neuroștiinței, observând sistemul tău nervos în timp ce tu ai experiența durerii, nu va observa nimic calitativ care să se asemene cu durerea ta.¹¹

Acestea fiind spuse, decurge că pe lângă raportul suflet-corp, putem introduce în discuție și relația dintre stările mentale și impresiile senzoriale sau experiența obiectivă. Dacă mintea este într-o strânsă legătură cu corpul, formând o unitate, cum poate fi ea în relație cu lumea exterioară? Ceea ce oferă analiza carteziană este o conștientizare a stărilor mentale subiective și a obiectelor. Relația causală dintre senzații și obiectele experienței obiective nu presupune o cunoaștere directă a acestora. Impresiile senzoriale sunt la rândul lor în legătură cu reprezentările, acestea desemnând natura intrinsecă a stărilor mentale, ceea ce este departe de a spune că natura obiectelor experienței senzoriale este cunoscută: „Relațiile cauzale (poate) stabilesc corespondențe variate între starea mentală și obiectele exterioare, dar acest fapt în sine nu stabilește că aceste obiecte sunt obiecte ale cogniției.”¹²

Am văzut că în cadrul dualismului cartezian, al relației minte-corp, nu prezintă interes doar problema interacțiunii dintre *res cogitans* și *res extensa*, ci și unele aspecte subsidiare precum

¹¹ John Heil, *Philosophy of Mind*, Routledge, New York, London, 1998, p. 17. [Toate textele din lucrări în limba engleză folosite pe parcursul elaborării tezei sunt după traducerea mea.]

¹² Andrew Pessin, “Mental Transparency, Direct Sensation, and the Unity of the Cartesian Mind”, în Jon Miller (ed.), *Topics in Early Modern Philosophy of Mind*, Springer, 2008, p. 16.

legătura dintre stările mentale și impresiile senzoriale, sau cum anume mintea poate avea experiența obiectelor exterioare și le poate cunoaște. Toate aceste ancoră constituie mai târziu puncte nodale în cadrul filosofiei minții, științelor cognitive în general, în analiza mentalului și caracteristicilor sale. Unele dintre aceste ancoră, dar și problema centrală a interacțiunii minte-corp, constituie subiecte de interes și dezbateră și în zilele noastre în cadrul domeniilor amintite și nu numai.

1.2. Minte și continuum la William James

În tratatul despre *Principiile psihologiei*, W. James își expune ideile și în legătură cu problema conștiinței și stărilor mentale, plecând de la premisa că psihologia este o știință a vieții mentale. Ideile sale sunt de o importanță majoră prin actualitatea lor, accentuând asupra faptului că o trăsătură de bază a conștiinței este faptul de a fi cognitivă. Probabil cea mai cunoscută descriere a lui W. James pentru conștiință este aceea de flux, continuitate și relație. Conștiința nu mai apare ca statică, reflexivă, autonomă, așa cum am văzut la Descartes, din contră aspectul ei dinamic este scos în prim plan. Sub alt aspect, James are o concepție oarecum fizicalistă asupra mentalului, explicând procesele mentale prin analogie cu funcționarea psihofizică a creierului: „Conștiința, care este în ea însăși un lucru întreg nu format din părți, *corespunde* întregii activități a creierului, oricare ar fi aceasta pe moment”¹³. Asemenea lui Descartes, James remarcă faptul că stările mentale modifică stările corporale, însă

---

¹³ William James, *The Principles of Psychology*, New York, Cosimo, Inc., 2007, p. 177.